

УДК 340.1

DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v2.2025.2>**А. В. Шипоша***orcid.org/0009-0009-3425-8900*

судовий розпорядник

Черкаського районного суду Черкаської області

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРИКО-ПРАВОВОЇ ЕВОЛЮЦІЇ НОТАРІАТУ В ЗАХІДНІЙ ЄВРОПІ

Постановка проблеми. Нотаріат, як один з найдавніших правових інститутів, відіграє ключову роль у забезпеченні правової визначеності, засвідченні правочинів та підтвердженні юридичних фактів. Його історичний шлях у Західній Європі, позначений впливом соціальних, політичних та економічних трансформацій, вимагає глибокого аналізу історико-правової еволюції. Від римських *tabelliones* до сучасного електронного нотаріату, інститут пройшов кілька важливих етапів: античний період, середньовіччя з активним розвитком латинського нотаріату, формування національних систем у Новий час та сучасний перехід до цифрових технологій.

Актуальність дослідження обумовлена його значущістю для захисту правових відносин та запобігання конфліктам. Еволюція нотаріату охоплює тривалий період, що робить необхідним вивчення методологічних підходів до аналізу його адаптації до соціальних і правових змін.

Проблема полягає у необхідності комплексного методологічного підходу, що поєднує історико-правовий, порівняльно-правовий, герменевтичний та системний аналіз. Це дозволяє адекватно аналізувати історичні джерела, правові акти та доктринальні положення, що є ключовими для розуміння розвитку нотаріальної діяльності. Важливо враховувати взаємозв'язок нотаріату з формуванням правових систем Європи, де в різних країнах він розвивався відповідно до локальних традицій (романо-германська, загальне право, канонічне право).

Сучасні виклики, зокрема цифровізація, змінюють традиційні підходи до нотаріальної діяльності, що потребує оновлення методологічних підходів у дослідженні правових процесів. Необхідно враховувати, як історичний розвиток впливає на сучасні реформи, включаючи впровадження електронних нотаріальних актів та блокчейн-технологій.

Отже, методологічний аналіз історико-правової еволюції нотаріату дозволяє не лише встановити закономірності його розвитку, а й оцінити сучасні тенденції та виклики. Комплексний підхід є необхідним для адекватного вивчення цього інституту в умовах цифрової трансформації правових систем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій з теми історико-правової еволюції нотаріату в Західній Європі свідчить про значний інтерес науковців до цієї проблематики. Так, Ж.П. Кастанья у своїй праці [3] детально розглядає історію, функції та еволюцію французького нотаріату, виділяючи ключові етапи його становлення та розвитку. У свою чергу, Г. Кунце [10] пропонує широкий огляд нотаріату в Німеччині та Європі, акцентуючи увагу на порівняльних аспектах розвитку цієї інституції в різних правових системах. П. Амоно [1] досліджує європейське нотаріальне право, аналізуючи вплив європейської інтеграції на національні моделі нотаріату. Р. Бюркі [2] зосереджується на особливостях нотаріату в швейцарському приватному праві, розкриваючи його специфічні риси. Нарешті, колективна монографія Б. Келл, Е. Бюше та М. Стефана [8] присвячена майбутньому нотаріату в Європі, розглядаючи потенційні виклики та перспективи розвитку цієї професії в умовах сучасних трансформацій.

Ці дослідження є важливим підґрунтям для розуміння сучасного стану та тенденцій розвитку нотаріату в Західній Європі. Водночас, аналіз цих праць дозволяє виявити певні аспекти, які потребують подальшого дослідження в контексті історико-правової еволюції.

Мета дослідження полягає у визначенні методологічних засад дослідження історико-правової еволюції нотаріату в Західній Європі, розгляді ключових підходів до його аналізу та виявленні закономірностей розвитку цього інституту.

Виклад основного матеріалу. Вивчення історико-правової еволюції нотаріату є важливим для практичної адаптації національних нотаріальних систем до сучасних викликів, таких як цифровізація, міжнародна інтеграція та гармонізація із європейськими стандартами.

Методологічний аналіз історико-правового розвитку нотаріату дозволяє систематизувати підходи до його дослідження та визначити ключові фактори, що впливали на його становлення. Розуміння логіки розвитку цього ключового правового інституту, який забезпечує захист правових відносин, правову визначеність та

запобігання конфліктам, дає змогу не лише простежити еволюцію нотаріальних систем, зокрема в Західній Європі від римського права до сучасних цифрових форм, а й спрогнозувати майбутні тенденції у сфері нотаріальної діяльності та закономірності їхньої адаптації до соціальних і правових змін.

Теоретико-методологічні засади дослідження еволюції нотаріату

Історико-правовий метод є базовим для аналізу розвитку нотаріату, оскільки він дозволяє простежити зміну його функцій та правового статусу в різні історичні періоди. Як влучно зауважив Фрідріх Савіньї у праці «Про покликання нашого часу до законодавства і юриспруденції»: «Без знання історії неможливо досягнути сучасність» [19].

Даний метод дозволяє визначити ключові етапи розвитку нотаріату. Першим етапом є античний період, що характеризується закладенням основ нотаріальної діяльності у Римській імперії. Другим етапом стало середньовіччя, позначене впливом канонічного права та формуванням інституту нотаріуса в Європі. Третім етапом є новий час, протягом якого відбувалася інституціоналізація нотаріату в національних правових системах. Четвертим, сучасним етапом, є період цифрової трансформації та реформування нотаріального процесу під впливом технологічного прогресу. Розуміння цих етапів є критично важливим для осмислення сучасних тенденцій розвитку нотаріату та прогнозування його майбутнього.

Порівняльно-правовий аналіз є методом, що дозволяє виявити спільні та відмінні риси розвитку нотаріату в різних правових системах Західної Європи. Як зазначав Р. Давид [5] порівняльний метод є ключем до розуміння сутності правових інститутів. Французька модель передбачає державний контроль над нотаріусами, тоді як англосаксонська традиція обмежується простим засвідченням підписів. В Італії та Іспанії нотаріуси мають статус незалежних професіоналів, що поєднують приватну діяльність із державними повноваженнями. Такий аналіз сприяє глибшому розумінню функціонування нотаріату та його адаптації до різних правових культур. Отримані знання можуть бути корисними для вдосконалення національного законодавства у сфері нотаріату.

Системний підхід у дослідженні нотаріату передбачає його розгляд не як відокремлений правовий інститут, а як складову загальної правової системи. Такий підхід дає змогу побачити взаємодію нотаріату з судовими органами, реєстраційною системою та органами державної влади. Як слушно зазначає Н. Луман у праці «Система права і суспільство» [11], жоден право-

вий інститут не існує у вакуумі – він є частиною соціальної системи. Розуміння нотаріату як елемента ширшої системи дозволяє глибше проаналізувати його функції та вплив на правове поле. Крім того, це сприяє виявленню потенційних напрямків для його вдосконалення через врахування зв'язків з іншими правовими інститутами.

Історичні етапи розвитку нотаріату в Західній Європі

Нотаріат, як інститут, що засвідчує правові акти та забезпечує їхню доказову силу, пройшов тривалий шлях розвитку в Західній Європі. Кожен етап цього розвитку характеризується унікальними особливостями, відображаючи соціальні, політичні та економічні зміни відповідних епох.

Основи нотаріальної діяльності закладено ще в римському праві. *Tabelliones* (табеліони) виконували важливу функцію – записували юридичні акти, надаючи їм доказову силу. Як зазначав Ульпіан у «Дігестах Юстиніана», «писемні документи є найкращими свідками правочинів» [21]. Це підкреслює важливість письмового оформлення правових відносин вже в античні часи.

У середні віки розвиток нотаріату тісно переплітався з канонічним правом. Саме в цей період почали формуватися перші офіційні нотаріальні інститути, зокрема у Венеційській та Генуезькій республіках. Ф. Петруччі у своїй «Нотаріальній практиці XIII століття» підкреслював, що «нотаріус – це охоронець правди та законності» [15], що відображає роль нотаріуса як гаранта юридичної чистоти правочинів. У Франції король Людовік IX започаткував державний нотаріат, який забезпечував юридичну безпеку комерційних угод. В Іспанії, під впливом римського права, нотаріуси отримали широкі судові повноваження.

У XVIII–XIX століттях нотаріат набув національної специфіки, відображаючи особливості правових систем різних країн. У Франції Наполеонівський кодекс 1804 року закріпив за нотаріусами статус державних посадовців. Наполеон Бонапарт [14] наголошував, що «державний нотаріат – це основа правової безпеки». У Німеччині було розроблено змішану систему нотаріату, яка поєднувала державний контроль та професійну саморегуляцію.

Сучасний нотаріат переживає період трансформації під впливом цифрових технологій. Впровадження блокчейн-реєстрів та електронних підписів змінює традиційні механізми нотаріальної діяльності. Г. С. Баранова у праці «Цифровізація нотаріальної діяльності» зазначає, що «майбутнє нотаріату – це гармонія традицій і цифрових технологій» [22]. Це підкреслює необхідність адаптації нотаріату до сучасних технологічних викликів, зберігаючи при цьому його ключові функції.

Таким чином, історична еволюція нотаріату в Західній Європі демонструє його здатність адаптуватися до змінних соціальних та правових умов, залишаючись при цьому важливим інститутом забезпечення правової визначеності та захисту прав громадян.

Методологічні підходи до аналізу сучасних трансформацій нотаріату

Для глибокого розуміння сучасних змін, що відбуваються в нотаріаті, необхідне застосування різноманітних методологічних підходів. Ці підходи дозволяють дослідити еволюцію нотаріату з різних перспектив, враховуючи історичні, правові та соціально-економічні аспекти.

Герменевтичний аналіз правових текстів є важливим інструментом для вивчення історико-правової еволюції нотаріату. Він передбачає аналіз правових актів, договорів та законодавчих змін у контексті їхнього впливу на правозастосовну практику. Як зазначав Г. Гадамер у праці «Істина і метод», «розуміння права можливе лише через розкриття його текстової природи» [6]. Це підкреслює важливість глибокого аналізу правових текстів для розуміння сутності та еволюції нотаріату.

Емпіричний аналіз розвитку нотаріальної практики є ще одним важливим методологічним підходом. Дослідження сучасних змін у нотаріальній діяльності потребує аналізу статистичних даних про кількість нотаріальних правочинів, їхній характер та вплив на економіку. М. Вебер [12] наголошував, що «статистика – це основа юридичної аналітики». Це підкреслює важливість використання статистичних даних для об'єктивної оцінки тенденцій та змін у нотаріальній діяльності.

Застосування цих методологічних підходів дозволяє отримати комплексне уявлення про сучасні трансформації нотаріату, виявити ключові тенденції та визначити перспективи його подальшого розвитку.

Висновки. Проведене дослідження історико-правової еволюції нотаріату в Західній Європі дозволило визначити ключові методологічні засади аналізу цього інституту, зокрема історико-правовий метод, порівняльно-правовий аналіз та системний підхід. Застосування цих методів дало змогу простежити еволюцію нотаріату від римського права до сучасних цифрових форм, виявити спільні та відмінні риси розвитку нотаріальних систем в різних країнах Західної Європи, а також зрозуміти взаємодію нотаріату з іншими правовими інститутами. Аналіз історичних етапів розвитку нотаріату підкреслив його здатність адаптуватися до змінних соціальних, політичних та економічних умов, зберігаючи при цьому важливу роль у забезпеченні правової визначеності та захисту прав громадян.

Виявлені закономірності розвитку нотаріату включають поступову інституціоналізацію, адаптацію до змінних соціальних та правових умов, а також зростаючий вплив технологічного прогресу, особливо цифрових технологій. Сучасні трансформації нотаріату, пов'язані з цифровізацією, вимагають подальшого дослідження з метою забезпечення ефективності, доступності та безпеки нотаріальних послуг в умовах цифрової економіки. Результати дослідження можуть бути використані для вдосконалення національного законодавства у сфері нотаріату та адаптації національних нотаріальних систем до європейських стандартів.

Література

1. Amonot P. Droit notarial européen. Paris: Dalloz, 2015. 321 p.
2. Bärki R. Der Notar im schweizerischen Privatrecht. Zürich: Schulthess, 2018. 284 p.
3. Castagna J.-P. Le notariat français: histoire, fonctions et évolutions. Paris: LexisNexis, 2017. 268 p.
4. Coleman J. Notary and International Law. Oxford: Blackwell Publishers, 2000.
5. David R. Les grands systèmes de droit contemporains. Paris: Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence, 1964.
6. Gadamer H.-G. Wahrheit und Methode. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1960.
7. Grotius H. De Jure Belli ac Pacis. Paris: Apud Nicolaum Buon, 1625.
8. Kell B., Bösche E., Stephan M. L'avenir du notariat en Europe. Bruxelles: Bruylant, 2021. 302 p.
9. Kelsen H. Reine Rechtslehre. Wien: Springer, 1934.
10. Kunze G. Notariat in Deutschland und Europa: Ein Überblick. Köln: Nomos Verlag, 2019. 212 p.
11. Luhmann N. Law as a Social System. Oxford: Oxford University Press, 2004.
12. Weber M. Wirtschaft und Gesellschaft. München: Mohr, 1922.
13. Montesquieu C.-L. de S., baron de. De l'esprit des lois. Paris: Librairie de Ladvocat, 1748.
14. Bonaparte N. Code Napoléon. Paris: Imprimerie Nationale, 1804.
15. Petrucci F. Notarial practice of the XIII century. Genoa: Archivio Storico Italiano, 1290.
16. Rawls J. A Theory of Justice. Oxford: Harvard University Press, 1971.
17. Rousseau J.-J. Du contrat social. Paris: Garnier-Flammarion, 1762.
18. Savigny F. C. von. Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft. Berlin: Duncker & Humblot, 1814.
19. Savigny F. C. von. Of the Vocation of Our Age for Legislation and Jurisprudence. London: Littlewood, 1831.
20. Stammler R. Elemente der Rechtsphilosophie. Berlin: Verlag von Julius Springer, 1911.
21. Ulpianus D. Digesta Justiniani. Rome: Imprimerie Nationale, 533 n.e.
22. Баранова Г.С. Цифровізація нотаріальної діяльності. Київ: Юридична думка, 2021.
23. Закон України «Про нотаріат». Відомості Верховної Ради України, 2023.

Анотація

Шипоша А. В. Методологічні засади дослідження історико-правової еволюції нотаріату в Західній Європі. – Стаття.

У цій статті детально досліджуються основні методологічні засади, що лежать в основі аналізу історико-правової еволюції інституту нотаріату в країнах Західної Європи. Особливу увагу приділено застосуванню історико-правового підходу, який дозволяє простежити зміни в правовому регулюванні нотаріальної діяльності в різні історичні періоди. Також акцентовано на важливості порівняльно-правового підходу, що дає змогу виявити спільні та відмінні риси розвитку нотаріату в різних європейських країнах. Системний підхід використовується для розгляду нотаріату як цілісної системи, що складається з взаємопов'язаних елементів. Крім того, важливим є застосування герменевтичного підходу, який допомагає інтерпретувати історичні правові документи та зрозуміти їхній контекст. Зазначені методологічні підходи дозволяють розглядати нотаріат як складний правовий феномен, що еволюціонував та змінювався у відповідності до політичних, економічних і соціальних умов, які домінували в різні епохи. У статті розкрито ключові етапи розвитку нотаріату, починаючи від його витоків у діяльності римських *tabelliones*, через період середньовічних канонічних нотаріусів, які відігравали важливу роль у правовому оформленні церковних та світських справ, і закінчуючи формуванням національних нотаріальних систем у Новий час, коли нотаріат набув сучасних рис. Також у дослідженні висвітлено сучасні тенденції, що спостерігаються в нотаріальній сфері. Окремо розглянуто питання впровадження електронних реєстрів, які спрощують доступ до інформації та підвищують ефективність роботи нотаріусів, а також можливості інтеграції блокчейн-технологій для забезпечення безпеки та прозорості нотаріальних операцій. Проведене дослідження доводить, що аналіз еволюції нотаріату потребує застосування міждисциплінарного підходу, який охоплює не лише правознавство як основну галузь, але й інші науки, такі як історія, соціологія та сучасні технології. Такий комплексний підхід дозволяє не лише простежити історичний розвиток нотаріального інституту, а й спрогнозувати його майбутні трансформації у відповідь на виклики глобалізації та цифрової економіки, що стають все більш актуальними в сучасному світі.

Ключові слова: нотаріат, історико-правова еволюція, методологія, цифровий нотаріат, порівняльне право, римське право, правова система, юридична визначеність.

Summary

Shyposha A. V. Methodological bases of research of historical and legal evolution of notary in Western Europe. – Article.

This article examines in detail the main methodological principles underlying the analysis of the historical and legal evolution of the notary institution in Western Europe. Particular attention is paid to the application of the historical and legal approach, which allows tracing changes in the legal regulation of notarial activities in different historical periods. The author also emphasises the importance of the comparative legal approach, which makes it possible to identify common and distinctive features of the development of notaries in different European countries. The systemic approach is used to consider notaries as an integral system consisting of interrelated elements. In addition, it is important to apply a hermeneutic approach that helps to interpret historical legal documents and understand their context. These methodological approaches allow us to consider notary as a complex legal phenomenon which has evolved and changed in accordance with the political, economic and social conditions prevailing in different eras. The article reveals the key stages of notary development, starting from its origins in the activities of Roman *tabelliones*, through the period of medieval canonical notaries who played an important role in the legal registration of church and secular affairs, and ending with the formation of national notary systems in modern times, when notary acquired modern features. The study also highlights the current trends observed in the notary sphere. The study also considers the introduction of electronic registers that simplify access to information and increase the efficiency of notaries, as well as the possibility of integrating blockchain technologies to ensure the security and transparency of notarial transactions. The study proves that the analysis of the notary's evolution requires an interdisciplinary approach that encompasses not only jurisprudence as the main field, but also other sciences, such as history, sociology and modern technologies. Such a comprehensive approach allows not only to trace the historical development of the notary institution, but also to predict its future transformations in response to the challenges of globalisation and the digital economy, which are becoming increasingly relevant in the modern world.

Key words: notary, historical-legal evolution, methodology, digital notary, comparative law, Roman law, legal system, legal certainty.